

# KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TARIM ÖRGÜTLÜLÜĞÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

**CEVDET KOCAMAN**  
**KÖY-KOOP Genel Başkanı**

Teşekkür ederim sayın Başkanım. Öncelikle Türkiye'deki tüm demokratik kooperatiflerin üst örgütü Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği Yönetim Kurulu Başkanı olarak uzun bir aradan sonra sizlerle beraberiz. Benden evvelki konuşmacı arkadaşlarım da söyledi, Türkiye demokrasi hareketinden 20 yıla yakın bir zamandır uzak kaldık. Ancak 80'de kapatılan kuruluşumuz, 99 yılında bu kurumun değerli başkanının ve burada gördüğüm çok değerli arkadaşlarımızın katkılarıyla yeniden açıldı. KÖY-KOOP Merkez Birliği 1980 öncesinde Türkiye'nin 67 ilinin 54'ünde örgütlü 2.5 milyon üyeyi temsil eden bir kuruluşken, şimdi tekrar 14 ilde 2000'e yakın köy kalkınma kooperatifini bünyesinde toplayarak etkinliklerine devam ediyor.

Başka ülkelerde konuştuğumuzda, esasında demokratik kooperatif veya normal kooperatif ayrımı yapılmıyor. Ama nedense Türkiye'de biz bunu biraz belirtmek ihtiyacını hissediyoruz. Bu sempozyuma çağrıldığımızda, diğer kooperatif modelleriyle ilgili tebliğ veren arkadaşların da olduğunu gördük. İşin bu özüne değinilmeden ve dünya kooperatif hareketinin nereden gelip bugünkü vardığı nokta nedir ve Türkiye'deki kooperatif örgütlülüğü hangi temellere dayanıyor, atalarımız kimlerdir. Biz 1980'de 2.5 milyon üyeye sahip olduğumuz halde, neden örgütlülüğümüze son verildi? Türkiye'ye 1974-80 arasında 12 bin traktörü getiren, 2.5 milyon üyeye ulaşan bir kuruluş kapatıldı. Ve buradaki konuşmalarda da gördük. Özellikle Türkiye'nin 1920-45 arasındaki süreci dün çok anlamlı bir şekilde anlatıldı. O dönemdeki kooperatif olayları ve ondan sonra 50'den 61 Anayasasına gelen kısımlar anlatıldı.

Ben izninize biraz daha gerilere gitmek istiyorum. Çünkü bizim temelimiz çok daha uluslararası ve dünyadaki olan kooperatif ilkeleri. Yani demokrasi ilkeleri gibi kooperatif ilkelerinin nereden çıktığına biraz değinmek istiyorum. 1800'lü yılların başında İngiltere'de Robert Owen diye bir kişi çok erken bir süreç ve çok genç yaşta bir fabrikanın büyük hisselerine sahip oluyor. Ekonomik sistem olarak kapitalizm o dönemde çok yoğun ve sistemin ve sert uygulamaları var. Robert Owen şunu görüyor, diyor ki: Ben makinelerim gibi çalışanlarıma iyi bakabilirsem, belki randımanımı arttırabilirim. O yüzden o insani duygularını biraz kapitalist sisteme sokmaya çalışıyor. İlk yaptığı iş, fabrikasında çalışan insanlara daha iyi gıda maddelerini temin edebilecek bir tüketim kooperatifi uygulaması ve arkasından da tasarruf sandığına benzer bir işlem. Çalışma saatlerinin aşağı çekilmesi, çocuk işçilerin fabrikada okula gönderilmesi çalışma yerine. Bunu o zamanki koşullarda, ülkesine teklif ettiğinde, tüm kendi sınıftaşları ve hükümet tarafından reddediliyor. Belki de küskünlük yapıp, 1825 yılında ABD'ye göç ediyor. ABD'de 12 bin dönüm arazi alıp, kooperatif üretimine geçmeyi düşünüyor ve gene hayal kırıklığı. Ülkesine dönüyor. Bu sefer yaptığı bu salonlar gibi büyük salonları inşa ettirip, 87 yaşına kadar düşüncelerini anlatmaya çalışıyor. 87 yaşında düşüncelerini anlattığı bir sırada rahatsızlanıyor ve sekreteri onu doğduğu şehre getirip ailesine teslim ediyor. Ailesinin de son yaptığı iş tabii ki papazı çağırmak. Papaz, bütün hayatın ve servetini boş hayallere harcadın, şimdi yaptıklarından pişman mısın diye soruyor. Robert Owen'ın cevabı: Hayır, hayatım boşuna geçmedi, birçok gerçeği ortaya çıkardım. Bunlar

dünyaya henüz barış getirmediyse, bunun nedeni benim anlayışlamamam. Zamanından evvel doğmuşsam, bundan dolayı da kendimi suçlayamam diyor. Ama bir kıvılcım bir defa doğmuş oluyor.

Robert Owen'dan sonra bakıyoruz Dr. William King, İngiltere'de birtakım uygulamalar yapıyor. Fakat 28 dokuma işçisi, Rocter kasabasından yine İngiltere'de başarılı bir harekete giriyor. Çok gösterişsiz bir tüketim kooperatifi mağazası açıyor. Bugün dahi kooperatifçiliğin yedi altın ilkesinin, altı ilkesini de hayata geçirip, 21 Aralık 1844'te dünyada ilk kooperatifi gerçekleştiriyor. 21 Aralık 1844 tarihinden sonra her yıl 21 Aralık Dünya Kooperatifler Günü olarak bütün dünyada kutlanıyor. Bunun ülkemizde ne kadar kutlandığını biz kendi kendimize gözden geçirdiğimizde bunun zaman zaman demokratik kooperatiflerin elinde gerçekten kitlelere maledildiğini, zaman zaman da uzun süre unutulduğunu görüyoruz.

Bundan sonra Fransa'da üretim kooperatiflerinin, Almanya'da da kredi kooperatiflerinin hayata geçirildiğini görüyoruz. 1800'lü yılların ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu, çok geniş alanlara yayılmış durumda. Yugoslavya sınırlarında bir ışık doğuyor Osmanlı'da. 1863 yılında yine Bulgaristan Yugoslavya sınırı yakında bir kasabada sonradan tarihimizde de çok etkileri olan sadrazamlık makamına gelmiş Mithat Paşa'nın bir denemesini görüyoruz. 1867 yılında Mithat Paşa, memleket sandıklarının nizamnamesini bütün ülkede uygulayacak şekilde ülkede yayınlanıyor.

Avrupa'da kooperatif ortaklarının sermaye katılımı yerine, bizde boş arazileri imece usulü çalışarak sermaye yapıma sistemine giriliyor. Bu uygulamanın giderek çok başarılı olmadığını, parası olanların imeceye katılmaması vs. nedenleriyle de, ondan sonra bir çift öküzü olana 15 kilo buğday. Bunun da sakıncaları görüldüğünde bakıyoruz ki Türkiye'de, daha doğrusu Osmanlı'da, o dönemde yüzde 10 olan Aşar Vergisinin yanına bir puan daha eklenerek, buna sonradan menafi hissesi deniliyor, - Menafi Sandıkları ismi de buradan geliyor- 1888'de Ziraat Bankası'nın temeli olacak Memleket Sandıkları hikayesini o süreçte yaşıyoruz. Ve kooperatife yakın ve kooperatif benzeri tarihi çalışmamız burada. 1888'den sonra 1900'lere kadar çok yoğun bir gelişmenin olmadığını görüyoruz. Ufak bir istisna, 1914 yılında Aydın'ın İncirliova köyünde Nazmi, Umurlu köyünden Kazım, Erbeyli köyünden Ahmet San isimli kişiler, şimdi tarım satış kooperatifi olacak hareketin ilk temelini oluşturarak, o zamanki adıyla Aydın İncir Müstahsilleri İltidadi'nı oluşturuyorlar. Bu gelişme, Atatürk'ün devreye girmesiyle, 1924'lerde bir hızlanma yapıyor ve tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin 1935'lerdeki yasalarının parlamentodan geçtiğini görüyoruz. Bu arada tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin, Dünya Kooperatifler Birliğinin 1995'de belirlediği yedi ilkeye ne kadar uyduğunu zaman zaman Türkiye toplumu da tartıştı. Ama şöyle bir genel uygulama oluyor: Yedi ilkeden dördüne uyana kooperatif ismi deniyor. O ara Sovyet tipi kooperatif modelleri oluyor. Dünya Kooperatifler Birliği, onları kooperatif modeli içine koymuyor.

Özellikle konuşmamın başında söyledim, sayın Kuruç dünkü konuşmasında çok iyi vurguladı. Kurumsal değişimler 1950'ye kadar olan kurumsal değişimlerde Toprak Reformuyla birlikte çiftçi örgütlenmelerinin oluşabileceği, ondan sonra olunmaması ve 1950'de görüyoruz ki, 1950'den 60'a kadar Türkiye'de kooperatif sözcüğü konuşulmuyor. Ta ki, 1961 Anayasası, kooperatiflerin önünü de açacak uygulamaları hüküm olarak alıp, 1965, 1968'de 1163 sayılı Kooperatifler Yasasının ülkemizde

yürürlüğe girdiğini görüyoruz. İşte bizim doğumumuzla, demokratik köy kalkınma kooperatiflerinin doğumu da o süreçte oluyor. Bunun Türkiye'deki sosyolojik, ekonomik temellerini arkadaşlarımız çok iyi anlattılar. Dolayısıyla benim konuşmama da bir zemin hazırlamış oldu iki günlük görüşmeler. 1970'li yılların başında Türkiye'de köy yapılanmalarındaki o sosyal patlamada, köyde kılavuz olarak öğretmenleri görüyoruz. Diğer aydınlanma hareketlerini görüyoruz ve bir de çok o zaman itici bir kaldıraç olarak Almanya'ya gitmek isteyen kişilerin köy kalkınma kooperatiflerine üyeliklerini görüyoruz. Birden 5 bine yakın ülkemizde köy kalkınma kooperatifi oluşuyor. 1971'de bunlar il birliklerini, il birlikleri de merkez birliğini oluşturuyor. Köy-Koop Merkez Birliği 1974'ten sonra faaliyetine başladığında, 1980 yılına geldiğimizde sayın hocamla birlikte o zaman son yönetim kurulunda da bulunduk Köy-Koop Genel Merkezi'nin. Aşağı yukarı 2.5 milyon üyeye ulaştık.

1980 yılında Türkiye'de demokrasinin temel unsurlarından siyasi partiler, sendikalar, Meclis ve Köy-Koop kapatılıyor. Tam 20 yıl tekrar Köy-Koop Merkez Birliği'nin açılabilmesi uğraşısını veriyoruz.

Benim çıkardığım şu: Bu arada biz de hayatımızı bir kooperatif uygulamacısı olarak çok değişik yönlere sevkettik. Bu dosyadan yargılandığımızda, politik göçmen olmak zorunda kaldık. Ben altı yedi yıl Danimarka'da bu dosyaların bitmesi sürecinde yaşadım. Ama bize bir fırsat verdi. Oradaki kooperatifçileri tanımaya başladık. Gittiğimde çok şaşırdığım noktalar oldu. Biz Türkiye'de genellikle 68 kuşağının uzantıları, dünyaya sol bakan bir düşünce olarak yaklaşım, köy kalkınma kooperatifleri pratiği içinde kendimizi geliştirirken, oradaki bizim anlamımızdaki kooperatiflerin yöneticilerinin, 1900'lere gelene kadar bu işi yapan kişilerin torunların olduğunu gördük ve çoğu da merkez ve merkez sağ partilerden. Çünkü sol partilerin emeğin özgürlüğü ve kurulması görüyoruz ki, 1900'lü yıllardan sonra başlıyor. Biz şunu çıkarıyoruz: Türkiye'de merkez ve merkez sağ partilerin, demokratik kooperatif stajı olmamış, geleneği olmamış. O sorun, o problemi çözebilmek, yine 68 kuşağıyla birlikte, köydeki aydınlanma vs. sola kalmış. O nedenle, Türkiye'nin kabul edemediği veya o kitlelerin kabul edemediği bir kooperatif modeli ortaya çıkıyor. Buna ısınamıyorlar. Hâlâ daha ısınılmadı. Bugün ne oldu? Tarım satış kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri, bunu biliyorsunuz, zaten devam ediyor. Köylerdeki genel kurullarda da çok açık görüyoruz bunu. Bir tarım kalkınma kooperatifinin genel kuruluna gittiğinizde, oradaki oy veren üyeler, benim kooperatifimin malı mı, yani kendi malı mı, bu adam idare edecek mi, edemeyecek mi diyerek böyle, - istatistiklerde de var zannediyorum, GAP'taki konuşmada da onları gördük- çok ince eleyip, aşağı yukarı en iyisini seçmeye uğraşıyorlar. Ama tarım satış ve tarım kredilere baktığımızda, onlarda da serbest seçim, yukarıdan genel müdür var ya, nasıl olsa bunlar malı götürecek deyip, zaten genel kurullara bile katılmıyorlar. Yani bunun özünde bile görüyoruz ki, halkın kabul ettiği veya kendinin gördüğü veya görmediği kooperatif modelleri var.

Türkiye'de hep bu kooperatif modelleri yıllardır karıştırıldı. Tarım satışlar, tarım krediler vs. bir de demokratik kooperatif modelleri, bizim yapmaya uğraştığımız. Şimdi bugüne gelmek istiyorum. Biz şu anda Türkiye'de günde Trakya bölgesi, Çanakkale, Burdur, Kastamonu ve örgütlü olabildiğimiz diğer yerlerde, il bazında 300 ton, 400 ton civarında süt toplayıp, bu SEK'ler vesaireler de zaten bu süreçte özelleştirildiği için sadece onların toplu pazarlamasını yapabiliyoruz. Ama öyle bir noktaya geldik ki, Türkiye'de süt sattığımız insanlar, artık Türk değil. Mesela Mis

Süt'e süt veriyorduk. Mis Süt 1995'ten 2000 yılına kadar bütün yüzde 100 hisseleri Nestle'nin eline geçti. Nestle'nin uzmanları, adamları var vs. Bizim süt satmadaki, - tabii disipline sokma noktaları bir tarafa- dünya piyasası takip ediliyor, bu küreselleşme olayı dediğimizde, bakıyoruz beş tane karşımızda Türk holdingi görülürken, o beş tane holdingin arkasında da başka dünya holdingleri devreye girmiş. Zavallı bir köy kalkınma kooperatifi başkanı, birden bire bu kişilerle karşı karşıya kaldı. Bizim küreselleşmede karşılaştığımız gerçek bu. Gelen kişi işte böyle birtakım bilgisayarları var, aletleri var, uzmanları var. Biz de süt toplayıp, onunla pazarlığa oturan ve hakkımızı korumaya çalışan bir köylü noktasına düştük. Bunun ötesinde yine bu beş tane firma, hatırlarsınız belki tüketiciye çok yansımada, 190 bin liraya sütü verdiğimiz süreçte, dördü beşi toplandılar biz süper marketlerden paraları çok zamanında alamayız deyip, 170 bin liraya indirdiler. Avrupa'daki kooperatifleri aradım, çünkü Nestle onlarla da alışveriş yapıyor, diğer uluslararası firmalardan. Siz ne yapıyorsunuz bu durumda diye sorduğumuzda, bize verdikleri cevap: Sizin rekabet kurulunuz yok mu, sizin ekonomik konseyiniz yok mu, bütün bu pazarlıkları, görüşmeleri yaparken, biz bunlarla yapıyoruz. Yani o kadar da sahipsiz de değiliz diyor. Tabii ki bizim rekabet kurulumuz, ekonomik konseyimiz, daha bizim üreticimizin sütünün, bu tekeller karşısındaki pazarlıklarına çok ilgi göstermiyorlar. Ama pratikte bizim kooperatiflerimizde yaşadığımız sorunlar bunlar.

Bunu biraz dünya ölçeğine çıkardığımızda, esasında üç dört ay evvel Güney Kore'de Dünya Kooperatifler Birliği'nin toplantısı oldu. Buna benzer meseleler, biraz daha başka detayda orada da tartışıldı, iki gündür burada konuşulduğu gibi. İnsanların kendilerini güvensiz hissetmeleri, geleceklerinden endişe duymaları ve en önemlisi, kırsal kesimde de diğer kesimlerde olduğu gibi geleneksel oyuyla kendi kaderini tayin edebilme gücünün elinden gitmesi olgusu, köydeki insanlara kadar kendini hissettirdi. Zaten küreselleşmede yapamadığımızda o herhalde. Yani o geleneksel oyumuz, artık işe yaramıyor. Bunun nedenlerini arkadaşlarımız da anlatıyor. Uluslararası sermayenin serbest dolaşabilmesi için hükümetlere, yerel hükümetlere ne derece etki edildiği, dikte edildiği vs. Ama biz de buradan şu noktaya çıkıyoruz: Kooperatiflerin dünya düzeyindeki tartışmasında diyoruz ki; kooperatifçi atalarımız, kooperatifleri kurarken, yerel bazdan hareket ettiler. Yani çıkış noktası, sıradan insanların günlük yaşantılarında başedemedikleri sorunlarını, o yerel liderleri çıkararak çözüm aradılar ve başardılar. Zaten kooperatifçiliğin başarısı, kendi ve ailesinin kaderi üzerinde kontrol duygusu hissetmesidir insanların. Genelde geleneksel oyumuzla bir kontrol duygusunu kaybediyoruz, ama öbür tarafta yerelde kooperatiflerle biz bu kontrol duygusunu ele geçirebilme şansımız olabilir diyoruz. Dünya kooperatifçiliğinin bu noktada tartıştığı konu bu. Hatta İngiltere'den gelen arkadaşımız, İngiltere'de uyguladıkları yeni modeli açıklıyor. Diyor ki; futbol kulüpleri de eskiden yerel bir kulüptü, yani herkes yöneticisini vesairesini tanırdı, ama taraftarlar o kadar çoğaldı ki, artık taraftarlar hisse almaya başladılar. Bir şirkete dönüştü. İngiltere'de uygulanan taraftar hisselerini toplayan bir kooperatif ortaya çıktı, yönetim kurulunda diğerlerine karşı bir kooperatif hissesiyle kooperatifler ortada. Şirketler içine bu şekilde girmeler başladı. Biz kendimize Türkiye içinde örgütlenme sorunlarımız vesairelerimiz yanında, dünya kooperatif modeline de baktığımızda, bu genel gidiş içinde kooperatifçiliğin bir model olabileceği ve bunu da özellikle ileri ülkelerde uygun modellerinin olduğunu görüyoruz.

Son olarak şunu vurgulamak istiyorum: 1980 ile 90 arasındaki süreçteki boşluğumuzda, Türkiye'de neler oldu? Türkiye'de köylere hizmet birlikleri diye

kaymakamların başında oldukları kooperatifin işini yapmaya kalkan kuruluşlar oldu. Bunlar kooperatiflerin ekonomik faaliyet yapıp, sütünü toplayacağı köylünün kaymakamın başkanlığında birtakım işlemlere girildi. Bu yetmedi sulama birlikleri sistemiyle yine muhtarlar ve belediye başkanı, kaymakamlar, bunları AB'ye giriş sürecinde tabii Türkiye bunların sorunlarını yaşayacak. Çünkü İngiltere'de de benzer süt boardlarının çoğulcu olmaması nedeniyle birtakım AB ile problemler yaşadığını görüyoruz.

Biz bu gelişmelerin, yani Türkiye dünyada genel olarak Robert Owen'dan başlayıp da, demokratik bir yapı geliştiren bütün ülkelere rağmen, ülkemizde demokratik kooperatifçiliğin nedense kabul edilmemesinin sıkıntılarını yaşarken, dünyaysa özellikle Batı Avrupa ülkelerinin AB sürecinde, demokratik kooperatifçiliğin önünün açıldığını görüyoruz.

Özlemimiz ülkede de, bizim de çabalarımızla demokratik kooperatifçiliğin kendi yerini alabilmesi. Ama bir tehlikeyi görüyorum ben, özellikle dün sayın hocam da buradan söyledi. Bu üretici birlikleriyle ilgili bir yasa tasarısı Mecliste var. Hani ben konuşmamda dedim ya, merkez sağ ve merkez partiler çok ilgi göstermiyorlar demokratik kooperatifçiliğe. Sağın bu kooperatif örgütlenmesine, köylü örgütlenmesine çok niyeti yok, ama şimdi görüyoruz ki, bir sağ partimiz bu işe özellikle de Tarım Bakanlığını elinde tutan parti, bir şekilde girmeye çalışıyor. Tabii ki, modeli kooperatif modeli değil, üretici birlikleri ve benzer yasalarla ilgili bir model. Bunu da zaman içinde göreceğiz bakalım nerelere getirecek. Benim bir uygulamacı olarak aktarmak istediklerim bunlardı. Dikkatleriniz için teşekkür ederim.